

ТӨЛӨГӨН КАСЫМБЕКОВДУН «СЫНГАН КЫЛЫЧ» ЧЫГАРМАСЫНДАГЫ ҮЙ ЭМЕРЕКТЕРИНИН ЖАНА КИЙИМ-КЕЧЕККЕ ТИЕШЕЛҮҮ СӨЗДӨРДҮН ОРУС ЖАНА АНГЛИС ТИЛИНЕ ТУУРА КТОРУУ ЖОЛДОРУ

БАКТЫБЕКОВА АЙГУЛЬ

окутуучу. Талас МУ

Учурунда кыргыз адабиятындагы тарыхый романистиканы жаңы сереге көтөргөн «Сынган кылыч» тарыхый романы (1966) мурдагы Советтер Биримдигинин дээрлик бардык элдеринин тилдерине которулган. 1980-жылы «Прогресс» басмасы бул романды англис тилинде чыгарган.

Котормонун объектисине айланган көркөм чыгарманын бары эле бир тилден экинчи тилге оной которула бербейт, эгер которулса түп нускасынын өзүнө дал келбей калуусу мүмкүн. Бул ар бир тилдин лексикалык каражаттарынын өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу б.а. көркөм чыгарманы которуу иши өтө татаал процесс. Андыктан биз ушул маселени аныктоо максатында кыргыз элинин көрүнүктүү жазуучусу Төлөгөн Касымбековдун «Сынган Кылыч» тарыхый романындагы материалдык маданиятка байланышкан сөздөрдүн мисалында анын ичинен үй эмеректери менен кийим кечекке тиешелүү сөздөрдүн негизинде алардын орус жана англис тилдерине которуунун кээ бир өзгөчөлүктөрүнө токтолобуз.

Көптөгөн котормочулар кайсы бир чыгарманы которуп жатып автордун ою менен берилген сөздөрдүн түпкү маанисин жоготуп коюшат, тактап айтканда «Сынган кылыч» романын Л.Лебедеванын котормосу боюнча карап, анын котормосундагы сөздөрдүн туура жэ туура эмес которулганын же айрым сөздөрдөгү маанисинин жоголушу жана башка учурларына көңүл бурабыз.

Ар бир элдин өзүнүн жашоо-салтына, табиятна жараша кийимдери бар. Кыргыз элинде байыртадан бери кийилип жүргөн жеңсиз кымкап, ичик, кызыл жоолук, кара жоолук, белдемчи жана башка сөздөр орус тилине жана андан англис тилинде кандай которулгандыгын карап кыргыздын ушул кийимге тиешелүү сөздөр маанисин жоготпостон которулганбы же жокбу анализ жүргүзөлү.

1. Анын үстүнө, эки ийининен **жеңсиз карала кымкап** акбоз аргымактын дүңкүйгөн соорусуна чубалып, карылык мүлжүй баштаган кичинекей абышканы көлбүп басып дагы көрүмсүз кылып салган. **178-29-1**

The small lean old man seemed much less thrown over the shoulders **dark brocade burnoose sleeveless** pleated free falling to the mighty large on gray sledge.

Маленький сухоуавый старик казался еүе меньше в накинутом на плечи **темном “парчовом бурнусе без рукавов”**, свободными складками ниспадавшем на могучий круп на серого аргамака.

Бул жерден англис тили менен кыргыз тилинин кичинекей окшотугун айтып кетким келет. Кыргыз тилиндеги жеңсиз деген сөздүн орфографиялык түзүлүшү **sleeveless** деген сөзгө окшош, себеби биз билебиз англис, орус тилдеринде предлогдор колдонулат Мисалы, орус тилинде бул сөз” **без рукавов**” – деп айтылат.

Англистилинде деле **“without sleeves”** деп айтса болот, бирок **“sleeveless”** деп айтса да болот. Бул жерден жеңсиз, sleeveless деген сөздөрдүн орфографиялык түзүлүшүнүн окшоштуктарын көрсөк болот.

2. Муну ичикке жака кылдырсам болчудай. **190-13-1**

Will be released on his coat collar

Выйдет на шубу воротник

Бул жерде автор которгондо ичик деген сөздүн англисгличесин таба алган эмес, ал бул сөздү англисче “coat” (пальто) деп которуп койгон, себеби англис тилинде ичик деген сөз жок. Менин оюмча которгон киши да ичик деген сөзгө шилтеме катары тушундурмө берип койсо болмок. Себеби ичик бул кыргыздын улуттук кийими, атайын териден жасалган кийим.

3. Тартуу апкелүү, ага ылайык кийит кайруу элетте сыйлашуунун белгиси. 191-8-1

On such a gift should be a gift to answer, it is sign of respect.

На такой подарок надо ответить подарком, не менее ценным.

Дагы айта кетчү нерсе-кийит деген сөздү да **gift** (белек) деп которгон, себеби белек деген сөз менен кийит деген сөздүн маанилери такыр башка. Кийитти жамандык-жакшылыка барганда кийим түрүндө, мата түрүндө алып барып, ал эми белекти болсо туулган күндө же майрамдарда бири – бирибизге беребиз. Менимче автор бул сөзгө адекваттуу которуну колдонуп, кийит деген сөздү англисче тамга менен жазып сноска аркылуу бул сөзгө түшүндүрмө берип койсо болмок, себеби автор белек деп которуп койду. Башка улуттагы окурмандар кийит деген сөздү белек деп түшүнүп калышат.

4. – Байбиче, бул сенин балаңбы, - деп акырын сурады. Кемпир энтигип келип, тытылган кара жоолугун мойнуна салып, буркурап Нүзүптүн бутуна жыгылды: 226-33-2

Baibiche, is this yourson?Breathing hard, she threw a tattered black shawl neck and felt Yusuf’s feet.

Байбиче, это твой сын?Тяжело дыша, женуина накинула на шею изорванный черный платок и упала Юсупу в ноги.

Менимче бул жерде котормочу Байбиче – деген сөздү адекваттуу которгон, мындайча айтканда байбиче деген сөздү байбиче деп эле которгон, себеби аял (wife) деп которсо жөн эле аял деген мааниде болуп калмак. Кыргыз элинин таарыхында биринчи аял гана байбиче, ал эми кийинки аялдар байбиче эмес токол деп аталган.

Экинчи “**тытылган кара жоолугун**” деген сөз “**a tattered black shawl**” – деп которулат. Үчүнчүдөн, Кемпир энтигип келип, тытылган “**кара жоолугун мойнуна**” салып, буркурап Нүзүптүн бутуна жыгылды деген сүйлөмдүн англисчесин карап көрсөк, “Breathing hard, she threw a tattered black shawl neck and fell Yusuf’s feet”-дейт бул жерде котормочу буркурап Нүзүптүн бутуна жыгылды деген жерден буркурап деген сөздү калтырып кеткен.

5. Шашып башын кызыл жоолук менен таңган, кызыл жүздүү, жылдыздуу, шаптай жигит жүгүрүп келди:227-31-2

Once red-faced, good-looking young man with a red head scarf on his head came running to him.

К нему тотчас подбежал с румяной на үеке, миловидный юноша с красной

повязкой на голове.

Бул сүйлөмдө, кыргызча “**башын кызыл жолук менен таңган**” деген жерде “**таңган**” деген этиш колдонулуп жатат, бирок англисче жана орусчасында этиш колдонулган эмес мисалы **with a red head - scarf on his head жана с красной повязкой на голове**. Эгерде толук сүйлөмдү орус тилинен кыргызчага которсок, кызыл жүздүү, жылдыздуу, шаптай жигит башындагы “**кызыл жоолук**” менен жүгүрүп келди: Мүмкүн орус, англис тилдерине ушинтип которулат.

Үй эмеректери

1. Кыпкызыл кан дирилдеп атты, кең жайылып жаткан **ак кийизге**, кардай меңсиз ак кийизге кызыл кан сапырылды, күнгө чагылышып нур болуп чачырады. **228-35-232**.

Hot blood, a scarlet stream splattered with white felt, flashing in the sun

Алой струей брызнула на белый войлок горячая кровь, сверкнув на солнце.

Бул сүйлөмдө “**ак кийиз**” деген сөз “**white felt**” – деп которулат, ал эми ушул сүйлөмгө көңүл буруп карап көрсөк, Кыпкызыл кан дирилдеп атты, кең жайылып жаткан **ак кийизге**, кардай меңсиз ак кийизге кызыл кан сапырылды, күнгө чагылышып нур болуп чачырады – деп турат, бирок англисчесин карасак **Scarlet stream splattered on white felt hot blood flashing in the sun** -Кыпкызыл кан дирилдеп атты, кең жайылып жаткан **ак кийизге**, күнгө чагылышып нур болуп чачырады. Ортодо кардай меңсиз **ак кийизге** кызыл кан сапырылды деген сүйлөм жок. Ошондой эле кыпкызыл кан деген сөздү “**hot blood**” ысык кан деп которгон.

2. Генерал кымырабай жерге түкүрүп, **аппак жүзарчу** менен эриндерин сүрткөн болду да, каралжын саргыл мурутун сылап туруп, тиги акбоз аттуу топту бир орудие менен аткылоого буйрук кылды. **181-40 -1**

General slowly moved his lips and spat on the ground, wiped his mouth with a **white handkerchief**, and, spreading a familiar gesture mustache, gave orders to hit the hill from the gun, which was Alymkul with his retinue.

Генерал не спеша пожевал губами, сплюнул на землю, вытер рот белоснежным платком и, расправив привычным жестом усы, отдал приказ ударить из орудия по холму, на котором находился Алымкул со свитой.

Ушул сүйлөмдө “**аппак жүзарчы**” деген сөздү карап көрсөк, ал англис тилинде “**a white handkerchief**” деп которулат. Бул жерде менде бир суроо пайда болду, эмнеге ушул эле сүйлөмдүн кыргызчасында Алымкул деген сөз жок ал эми англичесинде **бар, себеби** акбоз аттуу топтун жетекчиси Алымкул деген адам болгон, бирок ал ушул кыргызча сүйлөмдө жазылбай калган.

3. --- Келчү эмес элең... – Теңирберди капыстан келген мейманына бутакта илинип турган **карала эчки талпакты салып** кадырлап отургузуп, өзү көк жерге чөк түштү. **188-22-1**

For a long time you were not seen ...Tenirberdi removed from the branch and spread **theblack goat skin**, seated on a bed unexpected visitor, he rose up, his knees on the ground.

Давненко тебя не видно...

Теңирберди снял с ветки и расстелил черную козью шкуру, усадил на подстилку неожиданного гостя, сам же встал коленями на землю.

Карала эчки талпак деген сөз “**black goat skin**”, - деп которулат. Ушул сүйлөмдө

менде дагы кичинекей түшүнбөстү пайда болду, себеби автор өзү көк жерге чөк түштү деп жазган бирок орусчасында “встал коленями на землю”, англичесинде “he rose up his knees on the ground”, мындайча айтканда тизелеп турду дейт ушул жерден да мүмкүн котормочулар башка улуттан болушкандыктан чөк түш деген сөздүн маанисин толук түшүнө алышкан жок.

4. – Куру кол келе албай... – деп Сарыбай саймалуу жан баштыгын аңтарып ичинен аң терисин алып карынын алдына таштады. 189-42-1.

Indecent to pass with nothing ... - Sarybai pulled out a hunting bag embroidered skin lynx

Неприлично приходит с пустыми руками...- Сарыбай вытауил из расшитой охотничьей сумки шкуру рыси.

“Саймалуу жан баштык”,- деген сөз англис тилине **“embroidered hunting bag”**,- деп которулат, андан соң дагы бир нерсени айткым келет, эмнеге ушул эле сүйлөмдүн кыргызчасында **сүлөөсүн** деген сөз жок бирок англичесинде жана орусчасында бар? Эгерде романдын кыргызчасынан ушудан кийинки сүйлөмдү окусак: - **Учурашканым болсун деп, Теңирберди аке, Тебетейлик бир сүлөөсүн ала келдим эле. Эгерде романдын орусчасынан ушундан кийинки сүйлөмдү окусак: Вот вам на шапку. Себеби котормочу семантикалык котормону колдонгондуктан, ал бир сүйлөмдү алып, аны которуп кайра кийинки сүйлөмдү алып аны которуп отурбастан, тескерисинче, контекске карата которгон.**

Жыйынтыктап айтсак, котормо иши татаал, бир чети кызык, талыкпаган чыгармачылык изденүүнү талап кылган чыгарманын территориясына сүңгүп кирип, теориялык жана практикалык билимди күн санап өркүндөтүүнү талап кылган татаал процесс экендиги байкалат. Демек, котормо ишин изилдөөдө котормонун сөзмө-сөз тактыгын текшерип отурбастан жалпы эле чыгармадагы индивидуалдуу тилди бере билүү, көркөм каражаттардын тең баалуулугу, түп нускасы өз бөтөнчөлүгүнө жараша көркөм интерпретациялоо сыяктуу алда канча жогоруу турган критерийлер менен иш жүргүзүү натыйжалуу.

Адабияттар:

1. Т.Касымбеков “Сынган кылыч”
2. Т.Касымбеков “Сынган Кылыч” (орусча) Л.Лебедеванын которуусунда. Фрунзе “Мектеп” 1987
3. Tolegen Kassymbekov “The Broken Sword”. Moscow 1980
4. Pocket Oxford Russian Dictionary. Oxford University Press 2006